

Предраг Пузовић

Универзитет у Београду
Православни богословски факултет
Београд
ppuzovic@bfspc.bg.ac.rs

УДК: 271.22 (497.11)

ПРИМЉЕНО: 24. 02. 2016.
ОДОБРЕНО: 10. 03. 2016.

Страдање свештенства Захумско-херцеговачке епархије током Првог светског рата

Сажетак: У Архиву Светог архијерејског синода налази се петнаестак извештаја о страдању свештеника Захумско-херцеговачке епархије током Првог светског рата. Извештаје прикупљене преко архијерејских намесника проследио је Светом архијерејском синоду епископ Захумско-херцеговачки Николај (Јокановић). Иако недостају извештаји о свим страдалим свештеницима, сачувани извештаји имају великог значаја јер допуњују штуре податке о пострадалим свештеницима. Извештаје доносимо у скраћеној и прерађеној верзији.

Кључне речи: Аустроугарска, свештеници, таоци, шуцкори.

Свештеник Саво С. Даниловић,¹ парох зубачки, написао је извештај о своме страдању и страдању његовог оца свештеника Сава Јокова Даниловића.² Према томе извештају жандармеријска патрола дошла је пред њихову кућу 18. јула 1914. године и прогласила их ухапшеним. Заповедник патроле са два жандара и кнезом Милошем Ј. Вицо извршили су претрес куће. Присутан је био и свештеник Саво Јоков Даниловић. Нису нашли ништа сумњиво, јер је свештеник Саво С. Даниловић, у очекивању да се тако нешто може десити, два дана раније спалио сумњиве књиге и писма. Да то није урадио, нашли би списак чланова Народне одбране, чији је и он био члан, и тако би сви страдали. Један од жандара унијат Русин нашао је књигу епископа Николаја Велимировића *Беседе њог Гором* и не знајући о каквој се књизи ради сакрио је под блузу. Приликом изласка из куће кришом је дао књигу

¹ Саво С. Даниловић рођен је 27. априла 1891. године у Поткрају. Завршио је четири разреда гимназије у Тузли и богословију у Призрену. Рукоположен је за ђакона и свештеника 6. и 8. децембра 1913. године. (Мирско свештенство епархије Захумско-херцеговачке свршетком 1928. год., *Сјоменица епархије Захумско-херцеговачке*, Ниш, 1928, није нумерисано. У даљем тексту *Сјоменица*).

² Саво Јоков Даниловић рођен је 5. децембра 1840. године. Образовање је стекао у манастирима Савини и Дужима. Рукоположен је за ђакона и свештеника 2. и 3. новембра 1868. године и постављен је за пароха зубачког, где је остао до смрти. Умро је 2/15. новембра 1919. године. (Поменик свештеника погинулих и умрлих од 1. јануара 1912. до 1. октобра 1928. год., *Сјоменица епархије захумско-херцеговачке*, Ниш, 1928, 139-140).

супрузи Сава С. Даниловића рекавши „запалите ово“. После претреса одведени су обојица у тврђавни затвор у Требињу. Два дана касније Саво С. Даниловић је сазнао од ухапшених парохијана да су им аустријске власти спалиле кућу и да му се фамилија налази у збегу. У збегу је била његова супруга, сестра и стрина. Пошто му је супруга била трудна написао је молбу затворском заповедништву да јој се дозволи долазак у Требиње ради порођаја. Молба је одобрена. На дан крштења сина одобрено му је да под војном стражом присуствује крштењу, којом приликом се видео са супругом и сестром.

Након три месеца затвора његовог оца Сава Јокова су пустили због старости, болести астме и избацивања крви, с тим да не сме изаћи из Требиња. Са њим је била и супруга Сава С. са малим дететом. Живео је у великој беди и оскудици. То је трајало до 21. маја 1916. године, када му је дозвољено да се врати својој кући у Зупце, коју је нашао у згаришту. Његов син Саво С. остао је у затвору у Требињу до марта 1917. године, када је интерниран у Столац, где је остао до ослобођења. Пошто му није дозвољен повратак на његову парохију опслуживао је 1918. и до јуна 1919. године као интернирац столачку парохију. Вратио се кући јуна 1919. године. Затекао је жива оца, сестру, супругу и сина.

Саво С. Даниловић описао је какве је муке преживео у затвору у Требињу. Пошто је проглашен за таоца, ако се било ко из села његове парохије одметне у Црну Гору или помогне непријатељима власти у било чему, он ће бити обешен. После окупације Црне Горе био је одговоран за телграфске, телефонске и железничке везе Требиња са Дубровником и Боком; „ако се ма једна жица прекине, а кривац се не нађе, моја глава треба да иде на вешала“.

Скоро три године провео је у једној мемљивој соби у коју су понекад смештали и до 56 затвореника. У соби је био велики смрад, јер ту се јело, спавало и вршила нужда. Веш нису месецима пресвлагали а у њему се толико гамади накотило да су тело мазали машћу, јер гамад у масти гине. Код српске православне цркве у Требињу подигнута су вешала за таоце на којима је обешено око 80 лица из Зубаца и Корјенића и свештеник Видак Парезанин.³

О страдању свештеника у Коњицу извештај је написао **прота Јован Сломовић**,⁴ парох друге коњичке парохије. Из његовог извештаја се види да је 1915. године у Коњицу било неколико евакуисаних српских свештеника и

³ Српска православна парохија зубачка, бр. 157, 24/11. август 1940.

⁴ Прота Јован Сломовић рођен је у Чајничу 7. јануара 1885. године. Завршио је шест разреда гимназије у Сарајеву и богословију у Рељеву. Рукоположен је за ђакона и свештеника 2. и 3. септембра 1908. године. (Мирско свештенство епархије Захумско-херцеговачке свршетком 1928. год., *Сйоменица еїархије Захумско-херцїеовачке*).

двојица конфинирана – Ристо Кочовић,⁵ парох загорски, и Петар Радуловић,⁶ парох у Улогу. У јесен 1915. године они су враћени на своје парохије.

Свештеник Јован Сломовић је оклеветан да је наводно говорио против државе. Ухапшен је ноћу између 20. и 21. јануара 1915. године и под стражом спроведен у затвор у Мостару, где је саслушаван. Био је кандидат за вешала због чега се у затвору према њему грубо поступало. Због таквог поступања умало није памећу пореметио. Спасио га је лекар који га је преместио у војну болницу а одатле је одведен у Коњиц пред војни суд, где су испитивани многи сведоци у вези са клеветом на њега. Услед недостатка доказа свештеник Јован Сломовић је ослобођен кривице. После тога био је конфиниран више од две године.⁷

Парох автовачки **Спиридон Старовић** у свом извештају описао је своје страдање као и неколико других свештеника. У извештају пише да је јеромонах манастира Житомислића Драгутин Тихи⁸ од злостављања и мучења умро у Араду. У Араду су умрли и свештеници Лука Џабић из Зворничко-тузланске епархије и Светозар Карановић из Босанског Новог. Опојали су их Спиридон Старовић и сарајевски свештеник Никола Скакић.

Прота Старовић пише да је чуо од свештеника Василија Кандића да су у Фочи почетком рата одведени на стрељање свештеници Василије Кандић,⁹ Јосиф Кочовић¹⁰ и Владимир Поповић.¹¹ Свештеници Јосиф Кочовић

⁵ Ристо Кочовић рођен је 13. марта 1864. године у Фочи. Завршио је у Фочи основну школу и два разреда богословије у Рељеву. Рукоположен је за ђакона и свештеника 29. јуна и 18. августа 1885. године. Одликован је чином протојереја 29. априла 1899. године. (Мирско свештенство епархије Захумско-херцеговачке свршетком 1927. год., *Сйоменица*).

⁶ Петар Радуловић рођен је 15. јуна 1875. године у месту Туље, срез Требиње. Завршио је шест разреда гимназије у Мостару и богословију у Рељеву. Рукоположен је за ђакона и свештеника 6. и 7. октобра 1902. године. (Мирско свештенство епархије Захумско-херцеговачке свршетком 1928. год., *Сйоменица*).

⁷ Српска православна парохија коњичка, Кбр. 163, 6. јун/24. мај 1940.

⁸ Јеромонах Драгутин Тихи рођен је 1890. године у Босни. Завршио је богословију у Рељеву. Рукоположен је за јерођакона и јеромонаха 6. јуна и 8. септембра 1913. године и постављен је за наставника монашке школе у манастиру Житомислићу. Умро је у Араду 21. јануара/3. фебруара 1915. године. (Поменик свештеника погинулих и умрлих од 1. јануара 1912. до 1. октобра 1928. год., *Сйоменица*, 137).

⁹ Василије Кандић рођен је у Фочи 1875. године. Завршио је богословију у Рељеву. Годину дана је радио као учитељ у Чајничу. Рукоположен је за ђакона и свештеника 6. и 7. августа 1900. године и постављен за пароха јабучке парохије у фочанском срезу. За пароха фочанског постављен је 1. марта 1918. године. Умро је 30. октобра/12. новембра 1918. године у Фочи. (*Сйоменица*, 138).

¹⁰ Јосиф Кочовић рођен је 1870. године у Фочи. Завршио је богословију у Рељеву. Радио је четири године као учитељ у Чајничу, Лијевну и Требињу. Рукоположен је за ђакона и свештеника 14. и 20. јула 1894. године. Прво је био помоћник миљевинском пароху а 1897. године постављен је за пароха у Фочи. Стрељан је од аустријских војника 28. јула/10. августа 1914. године у Фочи. (*Сйоменица*, 135).

¹¹ Владимир Поповић рођен је 1879. године у Фочи. Завршио је богословију у Рељеву. Рукоположен је за ђакона и свештеника 15. и 16. јуна 1902. године. У почетку је био помоћник

и Владимир Поповић су стрељани а Василије Кандић је рањен у леву руку. Преживели свештеник Василије Кандић је крајем децембра 1914. године интерниран у Арад, где је остао две године.

За проту Јосифа Кочовића прота Старовић каже да је „био паметан, спреман свештеник у својој служби, интеллигентан, агилан у раду издржив и непопустљив у борби и одан цркви и позиву“. Слично је написао и за Василија Поповића за кога каже да је „спадао међу прве свештенике ерцеговачке, велики Србин, велики православац, дружељубив, поносан својим позивом и интеллигентан“.

Сведочећи о своме страдању Спиридон Старовић¹² пише да је ухапшен после одслужене Литургије на Петровдан у Автовцу 1914. године. Два дана је провео у кућном притвору а онда му је кућа претресена. Заплењене су му многе књиге и писма из Србије и Црне Горе. По завршеном претресу исте вечери је спроведен у затвор у Гацко, где је остао осам дана. Око његове куће је постављена даноноћна стража. У Гацку у самици је био без светлости, где је било дува, ушију и стјеница. Једне ноћи су га жандари одвели кући где је преноћио, вероватно су мислили да ће нешто поверити жени. Након те ноћи поново је враћен у затвор у Гацко. Једног дана су га водили кроз парохију и у његовом присуству претресли три цркве у Автовцу, Михаљачама и Берушици. Жандаре је предводио српски начелник Јаков Ратковић, римокатолик, који је псовао Србију, Црну Гору и све што је православно и српско. Из затвора у Гацку поведен је за Арад са Алексом Ђурићем, Ђорђом Говедарицом, Спасојем Буквићем и Јованом Крстићем. Провели су 14 дана у Босанском Броду, а онда су у пратњи мађарских војника 17. септембра 1914. године стигли у Арад. Из Арада је стражарно спроведен у Столац, где је стигао 5. августа 1916. године и стављен у кућни притвор. Такав статус је имао све до ослобођења. Саопштено му је да су разлози његовог хапшења зато што је учио богословију у Београду, као и његова учитељска служба у Коњицу и Љубињу, прокламација краља Николе анексионе кризе 1908. године, проповедање у цркви, разговори у парохији о крсним славама, дописивање са друговима из Србије и Црне Горе итд. У самом почетку рата био је предвиђен за стрељање или вешање.

Пошто је у Араду провео нешто мање од две године описао је и живот интернираца. Он каже да је било неподношљиво мучење: „Глад, жеђ, голоотиња и досотиња у подземним казаматима... Храна никаква: хљеб комис

на тетимској парохији а од 1907. године и парох исте парохије. Стрељан је од аустријских војника 28. јула/10. августа 1914. године у Фочи. (*Сїоменица*, 135-136).

¹² Спиридон Старовић је рођен 12. децембра 1875. године у Самобору. Завршио је два разреда трговачке школе у Мостару и Требињу и богословију у Београду. Рукоположен је за ђакона и свештеника 23. фебруара и 2. марта 1903. године. (Мирско свештенство епархије захумско-херцеговачке свршетком 1928. год., *Сїоменица*).

упаучен од месец дана, конзерва кафа и коњско месо, дробина и језици, од тога гулаш присут црвеном паприком, да се не позна од чега је“. Више пута су га везана водили на вешала. Један кључар га је везана гњечио коленима „да сам крви бљувао, а ребра су ми шкрипала“.

За проту Видака Вишњевца,¹³ пароха у Надинићима, каже да је био са њиме у затвору у Гацку. Из Гацка је одведен у Билећу а онда у затвор у Загребу. Много је каже мучен, скупо је платио своје родољубље и патриотизам.

Што се тиче храмова, црквених књига, одежди, утвари, све је обесвећено. Аустријанци су срушили цркву у Берушици а у цркви у Автовцу држали су сламу за коње.¹⁴

О страдању **свештеника Петра Р. Говедарице**,¹⁵ пароха заломског, извештај је написао свештеник Манојло П. Говедарица. Из извештаја се види да су аустроугарске власти интернирале свештеника Петра Говедарицу 3. августа/21. јула 1914. године у жандармеријску станицу у Риљима код Невесиња. Проглашен је за таоца и саопштено му је да је одговоран својим животом за сваки инцидент против аустроугарских власти од стране Срба на територији жандармеријске станице у Риљима. Поседно му је наглашено: ако би неки Србин побегао у Црну Гору „да је он једини одговоран и да ће га одмах без икаквог суђења на лицу мјеста објесити“. У таоцима је остао до краја децембра 1914. године. Тешко оболео од злостављања пуштен је кући са упозорењем да се од куће не сме удаљавати до даљег наређења. Октобра 1915. године дозвољено му је да врши свештеничке дужности у парохији. Пошто је био тешко болестан ретко је у парохију залазио него је већином вршио обреде у својој кући у Братачу код Невесиња, где је дочекао крај земаљског живота.¹⁶

На основу казивања Сима Зиројевића, трговца из Кифиног Села, свештеник Ђорђо Грујица написао је извештај о страдању **свештеника Михајла (Мија) Радовића**,¹⁷ пароха Кифиног Села. Према овом извештају прота Радовић је са много Срба из невесињског среза одведен 29. јула 1914. године под јаком стражом до Мостара, одатле железницом у Коморан, а потом у Кечкемет. У интернацији су били ноћу смештени у подземне казамате а дању су слати на разне радове. Враћен је кући у Кифино Село 23. јуна 1916.

¹³ Видак Вишњевац је рођен 17. јуна 1870. године у Вишњеву. Завршио је богословију у Рељеву. За ђакона и свештеника је рукоположен 30. новембра и 1. децембра 1891. године. Одликован је протојерејским чином 3. маја 1920. године. (*Сјоменица*).

¹⁴ Српска православна парохија у Автовцу, бр. 94, 1940.

¹⁵ Петар Говедарица је рођен у Братачу 1866. године. Учио је богословију у Рељеву. Рукоположен је за ђакона и свештеника 25. марта и 12. новембра 1889. године и постављен је за пароха заломског. Умро је 9/22. децембра 1920. (*Сјоменица*, 141).

¹⁶ Српска православна парохија заломска, бр. 136, 18/5. јун 1940.

¹⁷ Михајло Радовић рођен је Братачу 1880. године. Завршио је богословију у Рељеву. Рукоположен је за ђакона и свештеника 7. и 14. априла 1902. године и постављен је за пароха у Кифином Селу, где је остао до смрти. (*Сјоменица*, 138).

године и стављен у кућни притвор. У интернацији је оболео од туберкулозе од које болести је умро 17. децембра 1917. године.

Из овог извештаја сазнајемо да је Аустроугарска војска 1916. године однела по два звона са цркава у Кифином Селу и Крушевљанима.¹⁸

Свештеник Василије Савић, парох билећки, описао је страдање његовог претходника на билећкој парохији **свештеника Лазара Шакоћића**. Извештај је написан на основу казивања Јевта Попаре из Билеће, који је са свештеником Лазаром Шакоћићем био у интернацији. Свештеник Шакоћић је ухапшен 28/15. јула 1914. године после одслужене Литургије у цркви на Хумцу (Фатничко Поље). Мађарски војници су га спровели у затвор у Билећу. Од Фатнице до Билеће војници су свештеника Шакоћића тукли, малтретирали, плували и погрдним речима вређали. Провео је у самици 22 месеца. Мучен је глађу, жеђи, без огрева и осветљења. Након издржаног строгог затвора упућен је у Дивин, где је био у кућном притвору, док је његова породица протерана у столачки срез. Разлог његовог хапшења је и то што је сарађивао у предратним српским друштвима: Побратимству, Народној одбрани и Соколу. Својим патриотским радом стекао је у народу поштовање због чега је наукао мржњу непријатеља.¹⁹

У истом извештају се говори и о страдању **јеромонаха Прокопија Мулине**,²⁰ сабрата манастира Добрићева. Затворен је у војни затвор у Билећи 30/17. јула 1914. године, где је остао 22 месеца.²¹ Даље у извештају стоји да су Аустроугарске војне власти 1914. године цркву Св. Саве у Билећи претвориле у војни магацин, где су складиштили со, шећер, маст, доју итд. Захваљујући поклицару Периши Ковачевићу сачуване су утвари и одежде, јер их је он склонио под кров цркве.²²

О страдању **свештеника Видака Вишњевца**, сталног вероучитеља у Гацку, дао је кратке податке у свом извештају парох автовачки Спиридон Старовић. Много опширније своје страдање описао је сам свештеник Видак Вишњевац. Према његовом сведочењу, жандари су претресли његов стан 28. јула 1914. године. Иако нису нашли ништа сумњиво одведен је у затвор средског суда у Гацку. Пред суд је изведен 1. августа 1914. године, где је сазнао да је оптужен за велеиздају и за ометање јавног поретка у земљи. Оптужбе су биле тешке; ако би се доказала било која од ових оптужби следила му је смртна казна. На саслушању он је порицао оптужбе па је суд проследио обе пријаве против њега државном одвјетништву у Мостар. У међувремену је његов предмет упућен војном суду у Билећи. То је био ра-

¹⁸ Српска православна парохија кифиноселска, бр. 149, 5. јун/23. мај 1940.

¹⁹ Српска православна парохија билећка, бр. 294, 18/5. јун 1940.

²⁰ Прокопије Мулина рођен је 20. априла 1878. године у Дубочанима срез Билећа. Основну школу је завршио у манастиру Дужима. Рукоположен је за јерођакон и јеромонах 1. и 4. јануара 1898. године. (*Сјоменица*).

²¹ Српска православна парохија билећка, бр. 294, 18/5. јун 1940.

²² *Исио*.

злог да је 19. септембра 1914. године из затвора у Гацку спроведен у Билећу. Пред преки суд изведен је 21. септембра исте године. Пошто кривица није доказана, предат је Сенату редовног војног суда у Билећи, који га је 1. априла 1915. године осудио на 22 месеца затвора. По изрицању казне земаљска влада из Сарајева је наредила црквеном суду у Мостару да му се одузму све свештеничке припадности, тако да му је породица остала без средстава за живот. Половину казне издржао је у Билећи а половиноу у Загребу, где је спроведен 20. октобра 1915. године. По издржаној казни из Загреба се враћа у Гацко, где је стављен у кућни затвор под најстрожијим полицијским надзором. Ослобођен је 14. августа 1917. године. Поново му је суђено у Мостару 20. октобра 1918. године. Пошто је проглашен невиним, враћене су му одузете свештеничке припадности.²³

Кратак извештај о страдању **свештеника Аћима Братића**,²⁴ пароха фојничког, написао је Мирко Братић. Према овом извештају свештеник Аћим Братић је затворен у Мостару крајем јула 1914. године. У затвору је провео 14 дана а онда је интерниран у Благај у кућни затвор код сина свештеника Тома Братића. Приликом спровођења у затвор мучен је и злостављан. У Благају је остао до октобра 1915. године, када се вратио на своју парохију у Фојницу код Гацка.²⁵

Мирко Братић је написао и извештај о страдању **свештеника Тома Братића**,²⁶ пароха благајског. По овом извештају свештеник Томо Братић је спроведен у затвор 26. јула 1914. године, где је остао до 1. августа исте године. Потом је у Благају у кућном затвору провео годину дана. Приликом спровођења у мостарски затвор успут је мучен и злостављан. Од задобијених удараца патио је до смрти.²⁷

Прота Стеван Шиниковић,²⁸ парох бјелопољски код Мостара, написао је опширан извештај о своме страдању. Ухапсила су га тројица жандара и један шуцкор из Мостара 31. јула 1914. године у 11 сати ноћу у његовом стану у Бијелом Пољу. Оставио је код куће супругу и седморо деце. Превезавши се чамцем преко Неретве у један сат по поноћи стигли су у среско

²³ Српска православна парохија гатачка, бр. 199, 25/12. јун 1940.

²⁴ Аћим Братић рођен је 5. септембра 1847. године у Фојници. Завршио је основну школу у Мостару и духовну школу у манастиру Житомислићу. За ђакона и свештеника рукоположен је 8. и 9. марта 1880. године. (*Сјоменица*).

²⁵ Извештај је написао Мирко Братић у Фојници 24. јуна 1940.

²⁶ Томо Братић рођен је 6. октобра 1871. године у Фојници. Завршио је основну школу у Мостару и богословију у Рељеву. Рукоположен је за ђакона и свештеника 8. јула и 20. новембра 1894. године. Чином протојереја је одликован 3. јуна 1924. године. (*Сјоменица*).

²⁷ *Истио*.

²⁸ Стеван Шиниковић рођен је 19. октобра 1865. године у Борцима срез Коњиц. Завршио је основну школу у манастиру Житомислићу и богословију у Рељеву. Рукоположен је за ђакона и свештеника 17. и 18. октобра 1893. године. Чином протојереја одликован је 6. децембра 1920. године. (*Сјоменица*).

начелство у Мостару. По наређењу среског начелника Хорвата затворен је у једну прљаву собицу без светлости, столице и кревета. Сутрадан му је официјал среског начелства Симо Папић набавио постељу и побринуо се да му се храна доноси из града. Преко Сима Папића затражио је 1. августа 1914. године да га прими срески начелник Хорват како би сазнао зашто је ухапшен. Срески начелник Хорват га је оптужио да је од времена мобилизације ишао по селима у „проту-државним мисијама“, да је у то време у јавним локалима држао противдржавне скупштине, и да се виђао у друштву сумњивих особа. Иако је оповргао све оптужбе, Хорват је одлучио да га прогони. Сутрадан 2. августа Хорват је од Шиниковића претећи му тражио да потпише већ припремљен записник. У записнику је стајало да својом главом одговара „за све јавне државне објекте од Мостара до Коњица као и за железницу, разне државне зграде, путеве, мостове и друго“. Прота Шиниковић није хтео да потпише записник. Иако није потписао записник Хорват му је саопштио да га сматра одговорним за све што би се ружно догодило на државним објектима од Мостара до Коњица. Потом је прота Шиниковић стављен у кућни затвор у Мостару, где је остао до 7. октобра 1914. године. Тада га је полиција превела у војни затвор у Мостару. Проглашен је за таоца и као такав остао је до 27. марта 1915. године. За то време пратио је војне транспорте од Коњица до железничке станице Хум код Требиња и од Мостара до Коњица увек под оружаном војном пратњом. Описао је догађај из тог времена који се десио 11. децембра 1914. године. Као таоц пратио је воз од Мостара према Коњицу. Пред тунелом Прењ воз је налетео на камен који је пао са планине Прењ на шине. Искочила је локомотива и два предња вагона из шина. У том удесу нико није повређен. Међутим, њему као таоцу претила је опасност да због тога догађаја буде стрељан. Официр Мађар био је спреман да га стреља али га је заштитио други официр римокатолик Караман Владимир, командант транспорта, и машиновођа Ристо Ковачевић, који су доказали да је камен био узрок удеса. Из страха за супруга и за сина свршеног гимназијалца интернираног у Коморан и другог сина у војсци, његова супруга је оболела од срчане болести, што је убрзало њену смрт. Умрла је на Благовести 1916. године.

Пошто је издржао таоштво полиција га је 27. марта 1915. године превела у кућни затвор у Мостару, где је остао до 4. јуна исте године, када је интерниран у логор Жегар код Бихаћа. Под полицијском пратњом спроведен је из логора Жегар у Коњиц 27. октобра 1915. године, где је био у кућном затвору до 14. фебруара 1916. године. Потом је био конфиниран код куће у Бијелом Пољу без права слободног кретања и вршења свештеничких дужности у парохији. Ослобођен је 9. новембра 1917. године одлуком Земаљске владе за БиХ у Сарајеву.²⁹

²⁹ Српска православна парохија благајска, бр. 114, 26/13. јун 1940.

Међу ретким подацима о црквама и црквеним објектима нешто података налазимо у извештају проте Шпира Лучића, пароха суторинског, о црквама у парохији суторинској. Црква Преображења претворена је у магацин за муницију. Одежде, црквене сасуде и богослужбене књиге неверници су уништили. Црква пророка Илије на Илином Брду претворена је у спаваоницу за офицере. Од одежде, сасуда и богослужбених књига после рата ништа није нађено.³⁰

Свештеник Ристо Бјелетић,³¹ парох плански, у свом извештају пише да су га жандари ухапсили 26. јула 1914. године и спровели у војни гарнизонски затвор у Билећи. Саопштено му је да ће као таоц обезбеђивати границу, њена утврђења и разне војне транспорте. Терали су га као таоца на рад, малтретирали, псовали, ударали кундацима, а ако томе додамо лошу храну, бригу за мајком, супругом и троје малолетне деце брзо је сломљен. У слободно време чистио је ћелије, нужнике, носио кибле ван гарнизона и радио друге послове. Једног јутра видео је постављена вешала. Сваки звекет кључа наговештавао је смрт. То је трајало до 4. јануара 1915. године када је спроведен у Арад. Успут побеснела маса пљувала их је, чупали су га за браду, изговарали најразноврсније и најпогрдније псовке, каменовали их. У Араду, „симболу душевних мука“, сваким даном било је све горе. „Смрт немилосрдно коси, болести даве, Мађари туку, нерви пуштају, а вијести са фронта све црње – све горе!“ Касније су неке послали у војску а неке међу којима је био и Бјелетић спровели су у Нежидер. Крајем 1916. године враћен је у Билећу, где је нашао мајку и троје малолетне деце а супруга му је већ била умрла. После капитулације Црне Горе њега су из Билећа спровели у Требиње. Хиљаде их је смештено у баракe опасане жицом, а чувала их је стража. Малтретирања, болести, смрт били су свакодневница. Око Васкрса 1917. године умрла му је мајка и једно дете. После извесног времена интерниран је у Столац. Повео је са собом двоје преживеле деце. Заузимањем митрополита Захумско-херцеговачког Петра (Зимоњића) добио је на опслуживање доње-поплатску парохију. Ту је под присмотром остао до половине октобра 1918. године када се вратио на своју парохију. Од куће и имовине нашао је поцрнело од дима разбацано камење. Од четири парохијска храма нашао је голе и прљаве зидове. Служили су „носиоцима културе“ као магацини и коњушнице. Ипак је био срећан што се слободан вратио на исто место одакле је пре четири године протеран.³²

³⁰ Српска православна парохија суторинска, бр. 200, 29. мај 1940.

³¹ Ристо Бјелетић рођен је 17. маја 1882. године у Прерацама. Завршио је три разреда гимназије у Мостару и богословскоучитељску школу у Призрену. Рукоположен је за ђакона и свештеника 27. јуна и 1. јула 1904. године. (*Сјоменица*).

³² Српска православна парохија планска, бр. 169, 25/12. јун 1940.

О страдању манастира Житомислића, његовог братства и околних верника из манастирске парохије извештај је написао јеромонах Константин Вучуревић на основу манастирског летописа, народног предања и живих очевидаца појединих догађаја. Невоље манастира и околних верника почеле су након сарајевског атентата. Јула 1914. године припремали су се шуцкори и руља демостраната да сруше манастир. Спречила је то војска која је дошла на предлог муслимана Салка Ђукића из Близанаца, који је отишао у Мостар и обавестио команду места о плану шуцкора и демостраната. Пошто је ово спречено тражена је прилика да се за нешто манастир окриви. Прилика се указала 16. августа 1914. године, када је погинуо непажњом свога друга један чувар железничке пруге. За то је окривљен **архимандрит Христифор Михајловић**³³ са братством и сељацима села Житомислића и Пијесака. Истог дана дошла је у манастир плаћена пљачкашка банда, која је са незавршене вечере одвела:

архимандрита Христифора Михајловића,
јеромонаха Макарија Радоњића,
искушеника Илију Деретића,
Вукана Вукановића, старог послужитеља и
Алексу Кузмана, бачварског мајстора са Пијесака.

Из села Житомислића одвели су 18 мушкараца не рачунајући женско особље. Доведени су на железничку станицу у Житомислићу. Успут су их шуцкори псовали и ударали кундацима. На станици су посебно злостављали архимандрита Христифора, кога су изазивали, тукли, чупали му браду и терали га да се крсти латински. Од даљег мучења спасио га је жан-дармеријски наредник Мато Римац из Мостара. Сви су одведени у затвор у Мостару, где су наставили са злостављањем и испитивањем мушкараца, а жене су враћене кући. Овде су остали девет дана.

Из села Пијесака ухапшено је 24 мушкарца, које је задесила иста судбина као и сељане села Житомислића. После девет дана вратили су у манастир архимандрита Христифора, јеромонаха Макарија, искушеника Илију Деретића и послужитеља Вукана Вукановића. Архимандрит Христифор, јеромонах Макарије и искушеник Илија Деретић били су таоци у манастиру до 5. априла 1916. године под надзором војске која је запосела манастир. Архимандрит Христифор умро је у манастиру Житомислићу 1920. године.

³³ Христифор Михајловић рођен је у Завали 1854. године. Учио је у Завали а доцније је као јеромонах приватно завршио две године богословије у Сремским Карловцима. Замонашен је 1. новембра 1873. године. Исте године 27. и 28. новембра рукоположен је за јерођакона и јеромонаха. За игумана је произведен 29. јуна 1880. а за архимандрита 22. маја 1906. године. Од црногорског краља Николе одликован је 1911. године Даниловим орденом трећег степена. Служио је у манастиру Завали, Мостару, опет Завали и Житомислићу. Умро је у манастиру Житомислићу 24. септембра/7. октобра 1920. године. (*Сйоменїца*, 140).

Из летописа манастира Житомислића видимо да је манастир од 1913. до прве половине септембра 1914. године осам пута претресан. Приликом претреса ископан је патос у цркви, зидови на неким местима, гроб митрополита Серафима Перовића, патос у згради где су смештени амбари и гробови архимандрита Симеона Тодоровића и Христифора Милутиновића.³⁴

Резиме: У раду доносимо извештаје о страдалим свештеницима захумско-херцеговачке епархије током Првог светског рата. Извештаји се чувају у Архиву Светог архијерејског синода. Преживели свештеници су лично описали своја страдања а за умрле током рата или након рата од последица страдања писали су очевидци страдања, родбина или њихови наследници на парохијама. У неким извештајима помињу се или се дају кратки подаци о више страдалих свештеника. О страдању цркава и црквене имовине у извештајима има мало података. Нажалост, нису прикупљени извештаји о свим страдалим свештеницима и црквеној имовини. Собриром на то да се о страдању свештеника током Првог светског рата мало писало ови извештаји садржане драгоцене податке о пострадалим свештеницима.

Извори:

Архив Светог архијерејског синода, АС, Ф, IX, 1941.

³⁴ Српски православни манастир у Житомислићу, бр. 105, 3. јул 1940.